

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR – INTERNATIONAL RELATIONS

UOT: 327.7

TÜRK DÖVLƏTLƏRİNİN BEYNƏLXALQ TƏŞKİLAT KİMİ TƏSİS EDİLMƏSİ

©2024

DİNARA APPASOVA *

*Bakı Dövlət Universiteti
ORCID: 0000-0003-3447-9630;
e-mail: appasova.d94@gmail.com
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2024.1.114>

Xülasə: *Beynəlxalq təşkilatlar, beynəlxalq sahədə norma yaratma mexanizmini təmin edən əhəmiyyətli təşkilatlar olaraq qarşımıza çıxır. Bu quruluşlar, ölkələrin müxtəlif məsələlərdə məqsədlərinə nail olmaq üçün bir araya gəldikləri əməkdaşlıq formasıdır. Bu təşkilatlar müstəqil beynəlxalq hüquqi şəxsiyyətləri ilə hazırda beynəlxalq münasibətlər sistemində əhəmiyyətli yerə sahibdirlər.*

Bu məqalənin məqsədi hələ 2009-cu ildə “Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası” adı altında qurulan Türk Dövlətləri Təşkilatını beynəlxalq təşkilat kimi qiymətləndirməkdir. Məqalədə, Türk Dövlətləri Təşkilatının bir beynəlxalq təşkilat kimi nəzərdə tutulmasına səbəb olan faktorlar analiz edilmişdir. Sözügedən analizdə, Türk Dövlətləri Təşkilatının təşkilat strukturu, orqanların səlahiyyətləri və vəzifələri ilə işləmə prinsipləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *Beynəlxalq, Türk Dövlətləri, Təşkilatı, Hökumətlərarası, Konstruktivizm*

ORGANIZATION OF TURKIC STATES AS AN INTERNATIONAL ORGANIZATION

©2024

DİNARA APPASOVA *

*Baku State University
ORCID: 0000-0003-3447-9630;
e-mail: appasova.d94@gmail.com

Abstract: *International organizations are significant actors that provide a mechanism for creating norms in the international arena. They represent a form of collaboration created by states coming together to achieve their objectives on*

various issues. These organizations currently hold a significant place in the international arena with independent international legal personalities, separate from states.

The present article titled *Organization of Turkic States as an International Organization* aims to assess the Organization of Turkic States, which is an umbrella organization for the Turkic States that was established in 2009 under the name of Organization of Turkic Speaking Countries. The assessment is carried out by analysing whether the Organization of Turkic States is an international organization. Therefore, the analysis was conducted by discussing the organizational structure of the Organization of Turkic States, as well as the competencies and missions of the organs and their working principles.

Keywords: International, Turkic States, Intergovernmental, Constructivism

ОРГАНИЗАЦИЯ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ КАК МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

©2024

ДИНАРА АППАСОВА*

*Бакинский Государственный Университет
ORCID: 0000-0003-3447-9630;
e-mail: appasova.d94@gmail.com

Резюме: Международные организации – важные акторы, представляющие механизм формирования норм на мировой арене. Они представляют собой форму сотрудничества, созданную государствами для достижения своих целей по различным вопросам. Эти организации в настоящее время занимают значительное место на мировой арене с независимыми международными правовыми личностями.

Цель данной статьи – провести оценку Тюркской Организации Государств в качестве международной организации, действующей как зонтичная организация для тюркских государств, основанная в 2009 году под названием «Совет Сотрудничества Тюркоязычных Государств». В статье проанализированы факторы, обусловившие рассмотрение Организацию Тюркских Государств как международную организацию. В рамках проведенного анализа рассмотрены структура организации, полномочия и обязанности ее органов, а также принципы ее функционирования.

Ключевые слова: Международный, Тюркские Государства, Организация, Межправительственный, Конструктивизм.

Giriş

Dövlətlərin müxtəlif sahələrdə məqsədlərinə nail olmaq üçün bir araya gələrək yaratdıqları əməkdaşlıq mexanizm kimi ortaya çıxan beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq münasibətlər sistemində vacib yer tuturlar. Beynəlxalq sazişlər əsasında

müəyyən vəzifələri yerinə yetirmək üçün təsis edilən beynəlxalq təşkilatlar, sahib olduqları orqanlar vasitəsilə fəaliyyətlərini davam etdirir və təsis məqsədlərini yerinə yetirirlər.

Bu məqalədə, SSRİ-nin dağılması ilə müstəqilliklərini bərpa edən türk dövlətlərinin yaratdığı “Türk Dövlətləri Təşkilatı”nın təhlilinə həsr olunmuşdur. Türk dünyasında möhkəm mənəvi əlaqələrin bir nümunəsi kimi ortaya çıxan Türk Dövlətləri Təşkilatı tərəflər arasında siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni əməkdaşlıq etmək, hüquqi və digər məlumat mübadiləsini həyata keçirmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Məqalədə “Türk Dövlətləri Təşkilatı”nın beynəlxalq təşkilat xüsusiyyətinə sahib olduğu izah edilmişdir.

Hələ antik çağda ortaya çıxan “beynəlxalq təşkilat” anlayışı təşkilatlanmanın əvəzolunmaz nümunəsi kimi ortaya çıxmışdır.¹ Birləşmiş Millətlərin Beynəlxalq Hüquq Komissiyası (BM BHK), 2003-cü ildə nəşr etdiyi hesabatda beynəlxalq təşkilatı vahid orqanlara sahib, üzv dövlətlərin müqavilə əsasında yaratdığı, “beynəlxalq hüququn subyekti olan dövlətlər birliyi” kimi qiymətləndirmişdir.²

Beynəlxalq təşkilat kimi Türk Dövlətləri Təşkilatı

3 oktyabr 2009 tarixində imzalanan “Naxçıvan müqaviləsi” ilə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası təsis edilmişdir. 12 noyabr 2021-ci ildə Türk Dövlətləri Təşkilatının 8-ci Zirvəsində Dövlət Başçılarının imzaladığı İstanbul Bəyanatı³ ilə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının adının “Türk Dövlətləri Təşkilatı” olaraq dəyişdirilməsinə qərar verilmişdir. Hazırda Türkiyə, Azərbaycan, Qırğızıstan, Qazaxıstan və Özbəkistan TDT-nin daimi, Türkmənistan və Macarıstan isə müşahidəçi üzvləridir.

Naxçıvan müqaviləsinin 1-ci maddəsində bildirilir ki, Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT), beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmidir. Bu maddədə TDT-nin “beynəlxalq təşkilat” olduğu göstərilir. Əvvəlcə də qeyd etdiyimiz kimi, bir təşkilatın “beynəlxalq təşkilat” olması üçün müqaviləyə, beynəlxalq hüquqa əsaslanması, müəyyən struktura sahib və funksional olması, əməkdaşlıq məqsədi ilə yaradılması lazımdır.

TDT-nin təsisində Naxçıvan müqaviləsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan arasında imzalanmış Naxçıvan müqaviləsi əsasında Türk Dövlətləri Təşkilatının təsis müqaviləsidir.

Digər vacib məsələ Türk Dövlətləri Təşkilatının beynəlxalq hüquqi subyekt olub-olmamasıdır. Beynəlxalq təşkilatlar çoxtərəfli hüquqi əməliyyatlarda iştirak edir, öhdəliklərə qoşulurlar. Həqiqətən də, 10-cu maddəyə əsasən TDT müqavilələr bağlaya, əmlak əldə edə və əldə etdiyi əmlakı sata, məhkəmələrdə şikayətçi və ya müdafiəçi kimi iştirak edə, bank əməliyyatları apara bilər. Başqa bir ifadə ilə

¹ Hakkı Hakan Erkiner, “Uluslararası Topluluk Kavramı”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, c.1-2: 16. İstanbul, 2010, s.41.

² Document A/CN.4/101, Report by G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur, **Year book of the ILC**, c.2, USA, 1956, s.108.

³ Bildiriş metni üçün: https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395, daxil olma: 27.09.2023.

təşkilatın qurucu müqaviləsi olan Naxçıvan müqaviləsi ilə Türk Dövlətləri Təşkilatının beynəlxalq hüquqi şəxsiyyəti təsdiq edilmişdir.

TDT fəaliyyətini həyata keçirən orqanları ilə beynəlxalq təşkilatın korporativ strukturuna sahibdir. Dövlət Rəhbərləri Şurası, Xarici İşlər Nazirləri Şurası, Ağsaqqallar Şurası, katiblik TDT-nin məqsəd və funksiyalarını yerinə yetirmək üçün yaradılmış orqanlardır. Naxçıvan müqaviləsinin 2-ci maddəsinə əsasən TDT, bölgədə və dünyada sülhü qorumaq; beynəlxalq siyasətdə mühüm mövqe tutmaq; beynəlxalq terrorizm, ekstremizm separatizm və sərhəd-keçid cinayətləri ilə mübarizə üçün fəaliyyəti koordinasiya etmək; mühüm məqsədlər üçün regional və ikitərəfli əməkdaşlığı inkişaf etdirmək; ticarət və investisiya üçün uyğun şərtləri təmin etmək; sosial və mədəni inkişafa nail olmaq; geniş və davamlı iqtisadi inkişafı dəstəkləmək; hüququn üstünlüyünü təmin etmək; səmərəli idarəetmə, insan hüquqları və əsas azadlıqlarını qorumaq; elm, texnologiya, təhsil və mədəniyyət sahələrində təsiri genişləndirmək; hüquqi məlumat mübadiləsi və ədliyyə əməkdaşlığını təşviq etmək üçün yaradılmış beynəlxalq təşkilatdır.

TDT-nin beynəlxalq təşkilat olduğu təsbit edildikdən sonra, bu təşkilatın xüsusiyyətləri əsasında hansı beynəlxalq təşkilat qrupuna aid olduğu müəyyənləşdirilməlidir. Bu kontekstdə regional təşkilatlar, dövlətlər arasında siyasi, iqtisadi, hərbi və s. sahələrdə inteqrasiyanı təmin etmək üçün yaradılmış təşkilatlar hesab olunur. Əslində Naxçıvan müqaviləsinin 2-ci maddəsində təşkilatın məqsəd və vəzifələri regionda və dünyada sülhün təmin edilməsi şəklində göstərilərsə də, ortaqlar tarix və mədəniyyət altında birləşmiş TDT-nin hələ ki, regional miqyasda fəaliyyət göstərdiyi aydındır. TDT-nin əməkdaşlığın və koordinasiyanın təmin edilməsi, Türk Dünyasının dəyərlərinin və maraqlarının regional və beynəlxalq sahədə dəstəklənməsi üçün fəaliyyət göstərən təşkilat olması İstanbul Bəyannaməsində də təkrarlanmışdır.⁴

Naxçıvan müqaviləsinin 18-ci maddəsinə əsasən idari tənzimləmələr Xarici İşlər Nazirləri Şurası tərəfindən təşkil olunacaq və Dövlət Rəhbərləri Şurası tərəfindən təsdiqlənəcək bir direktiv ilə müəyyənləşdiriləcəkdir. Bundan əlavə, 21-ci maddəyə əsasən Müqaviləyə dəyişiklik və əlavələr protokollar vasitəsilə olunacaqdır. İş Qaydalarının 1-ci maddəsinə əsasən TDT-na üzv olmaq istəyən dövlət Dönəm Rəhbərinə müraciət edə bilər. Eyni maddə TDT-nin türkdilli ölkələrdən ibarət olacağını təsdiqləyir. Bu maddədə TDT-ya üzv olacaq dövlətin türkdilli olma şərti qoyulur. Dövlətlərin rəsmi dilləri Konstitusiyalarına əsasən tənzimlənir və buradan TDT-na üzv olmaq üçün türk dilləri arasında bir dilin Konstitusiyada rəsmi dil kimi əksini tapması nəticəsini çıxarmaq mümkündür.

Naxçıvan müqaviləsinin 16-cı maddəsi əsasında TDT tərəfindən dövlətlərə, beynəlxalq təşkilatlara və beynəlxalq forumlara müşahidəçi üzv statusu verilə bilər. Müşahidəçi üzv statusu hər bir təşkilatda xüsusi şərtlərə əsaslanır. Türk İş Şurasının İş Qaydalarının 4-cü maddəsi müşahidəçi üzv statusunu tənzimləyir. Bu maddəyə görə müşahidəçi üzv statusunu əldə etmək istəyən dövlət, beynəlxalq təşkilat və ya forum, müşahidəçi üzv olmağa dair bəyanatı ilə Dönəm Rəhbərinə

⁴ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi". **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, c. 36, İstanbul, 2013, s.72.

müraciət edə bilər. Müşahidəçi üzv statusu, Dövlət Rəhbərləri Şurası tərəfindən dayandırılı və ya müvəqqəti dayandıra da bilər.

Məlumdur ki, fəaliyyəti ilə müxtəlif ölkələrin diqqətini üzərinə cəlb edən, ortaq siyasi, mədəni və iqtisadi məqsədlər qoymuş dövlətlərdən ibarət təşkilat xüsusiyyətinə malik olan TDT-nin gələcəkdə müşahidəçilik statusuna bəzi əlavə xüsusi şərtlər qoyması mümkündür. Bundan əlavə, TDT, AB nümunəsində olduğu kimi, üçüncü dövlətlərlə üzvlüyü əhatə etməyəcək şəkildə xüsusi münasibətlər qura bilər. Müşahidəçi üzvlərindən biri Macarıstan olan TDT-nin yalnız regional xüsusiyyətlə məhdud qalmayıb, Mərkəzi Asiyadan başlayaraq və Mərkəzi Avropaya qədər geniş coğrafiyada münasibətlər qura biləcək potensialda bir beynəlxalq təşkilat olduğu demək səhv olmaz.

Konstruktivizm nəzəriyyəsi və Türk Dövlətləri Təşkilatı

Əsasən sosiologiya, psixologiya kimi sosial elmlərdə qarşımıza çıxan konstruktivizm nəzəriyyəsi, “Soyuq müharibə” dövrünün sonlarına doğru beynəlxalq münasibətlərin gündəminə də daxil olmuşdur. Konstruktivizm nəzəriyyəsi, pozitivizm və post-pozitivizm bəzən beynəlxalq münasibətlərin təbiətini izah edən anlayış kimi ortaya çıxmışdır. Konstruktivizm nəzəriyyəsi, beynəlxalq münasibətlərin aktorların bir-birilə əlaqələri nəticəsində formalaşdığını ifadə etməkdədir. Bu nəzəriyyəni beynəlxalq münasibətlər sisteminə qazandıran məşhur filosoflardan biri olan Aleksandr Vendt, dövlətlər və beynəlxalq siyasət arasında ikitərəfli münasibətləri pozitivist epidemologiya ilə post-pozitivist ontologiyani birləşdirərək aktor və struktur arasındakı əlaqəyə əsaslandırmışdır.⁵

Konstruktivizm nəzəriyyəsini beynəlxalq münasibətlərə gətirən sosioloq Qrenvud Onuf sosial struktur olan beynəlxalq sistemin onu yaradan aktorların hərəkətləri ilə formalaşdığını vurğulamışdır. Bu hərəkətlər daha əvvəl həyata keçmiş olanlar, qəbul edilmiş qərarlar və bəyanatlardan ibarətdir.⁶ Beləliklə, beynəlxalq sistem, real strukturuna baxmayaraq, əsasən sosial baxımdan formalaşmış struktur kimi qiymətləndirilir. Bundan əlavə, bu sistemdəki aktorların davranış və xarici siyasət seçimləri, sosial insanın əsasları ilə yaxından əlaqəlidir.

Bu çərçivədə konstruktivizm nəzəriyyəçiləri, aktorların xarici siyasət yaratma proseslərinin kimlik formalaşma ilə başladığını vurğulayırlar. Bu ideyaya görə aktorlar əvvəlcə kimliklərini dəqiqləşdirir, sonra isə kimlik əsasında öz maraqlarını müəyyənləşdirirlər. Beləliklə, aktorların kimlikləri müstəqil dəyişən, maraqları isə asılı dəyişkəndir. Başqa bir ifadə ilə aktorların maraqları sabit deyil, kimliyi ilə birbaşa əlaqəlidir. Məsələn, Türkiyənin müdafiə sənayesindəki keyfiyyət və həcmnin artmasının Azərbaycan üçün təhlükəsizlik dilemması yaratmamasının səbəblərini konstruktivizm nəzəriyyəçiləri kimliyin xarici siyasətdə təyinedici, hətta

⁵ Birgül Demirtaş vd., **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori ve Konular**. Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s.170.

⁶ Nicholas Greenwood Onuf, “World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations”, **Routledge Press**, c.45, New-York, 2012, s.36.

rəhbər rolu ilə izah edirlər.⁷ Qısaca desək, konstruktivizm nəzəriyyəçilər, kimliyin beynəlxalq sistemdə bir aktorun siyasətini müəyyənləşdirdiyini, buna əlavə olaraq həyata keçirilən siyasətlərin də kimliyi gücləndirdiyini və formalaşdırdığını ifadə edirlər.

Konstruktivizm nəzəriyyəsinin başqa bir arqumenti, bu normaların beynəlxalq sistemdə formalaşma prosesi və onun aktorların hərəkətləri ilə əlaqəsi ilə bağlıdır. Normaları bir anlayış çərçivəsi kimi tətbiq edən konstruktivistlər, onları tənzimləyici və yaradıcı normalar olaraq iki kateqoriyaya bölürlər. Tənzimləyici normalar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi qayda və sərhəd qoyur, yaradıcı normalar isə kimlik formalaşdırma proseslərinə xidmət edir.⁸ Müəyyən bir kimliyə uyğun hərəkət üslubu və ölçüləri sayılan normalar, beynəlxalq aktorların kimliklərini təsdiq etmə funksiyasını yerinə yetirir. Bu istiqamətdə, aktorların maraqları da əsas normalar çərçivəsində formalaşdırılır. Bu vəziyyət aktora normaların nəzərə alındığı çərçivədə hərəkət etmə məcburiyyəti yaratmasa da, normalar onu pozan aktorları müəyyənləşdirməyə məcbur edir.⁹

Sosial konstruktivizmin də təmsilçilərindən biri kimi tanınan Aleksandr Vendt, konstruktivizmi dövlət-mərkəzli kimi təsvir etsə də, Finnemore və Price kimi daha çox normalar üzərinə qurulmuş və dövlət-olmayan aktora da böyük əhəmiyyət verən alimlər də vardır. Bu mütəxəssislər normaların formalaşmasında üç mərhələnin mövcudluğunu qeyd etmişlər. Normativ təşəbbüskarlar kimi adlandırılan aktorlar, öncül olaraq bir sıra normanı beynəlxalq sistemə təqdim edir və bir qrup dövləti onları tətbiq etməyə inandırır. İkinci mərhələ normaların tətbiq dövrüdür. Bu mərhələdə normalar digər dövlətlər arasında inandırma və təqlid yolu ilə yayılır. Üçüncü mərhələ isə sözügedən normalar beynəlxalq cəmiyyət tərəfindən qəbul edilir. Bu kontekstdə normaya əsaslanaraq hərəkət edən konstruktivizm nəzəriyyəçilər beynəlxalq təşkilatlara daha böyük əhəmiyyət verirlər.

Konstruktivizmçilər, beynəlxalq təşkilatları dövlətlərin kimlik formalaşma proseslərinin bir hissəsi kimi görməklə birlikdə, beynəlxalq təşkilatları eyni zamanda kollektiv kimliyin ortaya çıxdığı və ortaq kimlik anlayışının gücləndiyi platformalar kimi də qiymətləndirirlər və beynəlxalq əlaqələrin inkar edilməz hissəsi sayırlar. Bu çərçivədə qlobal siyasətin dəyişən dinamiklərinə əsasən beynəlxalq təşkilatların kimliklərinin, dolayısıyla maraqlarının yenidən ifadə edildiyi nəticəsinə gəlmək mümkündür.

TDT-nin strukturu və fəaliyyətinin konstruktivizm nəzəriyyəsinə görə qiymətləndirilməsi

TDT-nin fəaliyyət prinsiplərinin 1-ci maddəsində təşkilata üzv olmaq üçün türkdilli ölkə olmağa dair məcburiyyət yoxdur. Bundan əlavə, TDT türk dövlətləri

⁷ Adem Emre Köse. “**Sosyal İnşacılık Çerçevesinde İspanya Dış Politikasında Avrupa Kimliği**”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2021, s.9.

⁸ Micheal Barnett. “Constructivism”, **Oxford University Press**, c.56, Oxford, 2011, s.152.

⁹ Bahar Rumelili. **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**. İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.155.

arasında ortaq mədəni, siyasi və iqtisadi məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət aparır. TDT-nin üzv ölkələrini bir araya gətirən təkan, regionda ortaq siyasi məqsədə uyğun hərəkəti təmin etməkdir. TDT-nin beynəlxalq siyasəti də bu istiqamətdə müəyyənləşdirilir. Ancaq TDT-na üzv dövlətləri bir araya gətirən əsas səbəb beynəlxalq siyasi kimlikdir. Bu çərçivədə TDT-nin üzv dövlətlərinin kimlikləri əsasında yaranmış təşkilat olduğu aydın şəkildə üzə çıxır.

Beynəlxalq bir təşkilat kimi TDT, “türk” kimliyi anlayışı əsasında qurulsa da, bu anlayış təşkilatın təməlinə deyil, yalnız məqsəd və hədəfləri ilə korporativ strukturunda əks olunmuşdur. TDT-nin, Naxçıvan müqaviləsinin 2-ci maddəsinə əsasən, xarici siyasətdə ortaq mövqe göstərmək və mədəni əlaqələri təmin etmək kimi məqsədləri, sözügedən yanaşmadan irəli gəlir.

Təşkilatın korporativ strukturu və təşkilat növü konstruktivizm kontekstində ayrıca qiymətləndirilməlidir. Xüsusən də təşkilatın korporativ strukturunda yer alan Ağsaqqallar Şurası, TDT-ya üzv dövlətlərin kimliyi nəticəsində yarandığı vacib nümunədir. Ağsaqqallar Şurası, üzv dövlətlərin xalqlarını tarixi, mədəni, dil birgəliyinin, mənəvi-mədəni dəyərlərinin dəstəklənməsi, qorunması və inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə, Ağsaqqallar Şurası türk dünyasında simvolik bir mövqeyə sahib olması baxımından da TDT-nin xüsusi beynəlxalq təşkilat simasını yaradır. Yəni, TDT struktur baxımından beynəlxalq siyasi kimlik əsasında inşa olunmuş və inkişaf edən beynəlxalq təşkilatdır.

Bir beynəlxalq təşkilatın qurulması üçün təsis müqaviləsinin mövcudluğu əsaslı tələblərdən biridir. Beynəlxalq təşkilatın normativ dəyərinin çərçivəsi də təsis müqavilələri əsasında müəyyənləşdirilir. Konstruktivizm nəzəriyyəsi çərçivəsində TDT-nin normalarının tənzimləyici və ya yaradıcı norma olduğu müəyyənləşdirilməlidir. Məsələn, BMT sistemində normalar dövlətlərə müxtəlif qaydalar və məhdudiyətlər tətbiq edir. Bu səbəbdən BMT normaları tənzimləyici keyfiyyətində normalardan ibarətdir. Şübhəsiz ki, bir beynəlxalq təşkilatın düzənləyici norma yaratma qabiliyyəti, üzv dövlətlərin bu istiqamətdəki razılaşmaları ilə mümkündür.

Naxçıvan anlaşmasının 2-ci maddəsində türk xalqlarının sahib olduqları mədəniyyət və mirasın qiymətləndirilməsi təşkilatın məqsəd və vəzifələrindən sayılır. Bu istiqamətdə TDT-nin himayəsi altındakı TÜRKSÖY çərçivəsində türkdilli ölkələr arasındakı sosial və mədəni əlaqələrin gücləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlər həyata keçirilir.

Nəticə

Beynəlxalq sistem, qaydalar qoyan və bu qaydaları tətbiq edən dövlətlərdən ibarət olan bir quruluşa malikdir. Bu sistemdə dövlətlər yeni əməkdaşlıq mexanizmləri formalaşdırmışlar. Bu mexanizmlərin ən mühümü beynəlxalq təşkilatlar şəklində qarşımıza çıxır.

Türk Dövlətləri Təşkilatının 8-ci Zirvəsində qəbul edilən İstanbul bəyannaməsində deyildiyi kimi, TDT, Türk Dünyasında əməkdaşlığın və koordinasiyanın təmin edilməsi ilə birgə Türk Dünyasının ənənələrinin və maraqlarının regional və beynəlxalq arenada dəstəklənməsi üçün fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatdır.

TDT türk dövlətləri arasında ortaq mədəni, siyasi və iqtisadi məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət göstərir. TDT-na üzv dövlətlər arasında ortaq kimlik anlayışı vardır, təşkilatın bu anlayışa əsaslanaraq formalaşır. Bu vəziyyət, həm Naxçıvan müqaviləsinin maddələrinə, TDT-nın strukturuna, həm də əlaqəli olduğu təşkilatların fəaliyyətlərinə təsir göstərir. TDT-nın beynəlxalq siyasəti, üzv ölkələri bir araya gətirən kimlik anlayışı ilə ortaq məqsədə uyğun fəaliyyətini təmin etmək hədəflənir.

Siyasi-iqtisadi məsələlərdə əməkdaşlığın təmin edilməsi məqsədi ilə yanaşı, ortaq mənəvi motivasiya əsasında formalaşması, şübhəsiz ki, TDT-nı digər beynəlxalq təşkilatlardan fərqləndirən xüsusiyyət sayılır.

TDT siyasi, iqtisadi, mədəni maraqlar əsasında, ortaq dəyərlərə malik dövlətlərin formalaşdırdığı bir təşkilat olaraq, coğrafi baxımdan Orta Asiyadan Mərkəzi Avropaya qədər dövlətləri bir araya gətirən, çoxtərəfli münasibətlərin subyektinə çevrilməkdə olan beynəlxalq təşkilatdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

1. Demirtaş Birgül. **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori ve Konular**, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.
2. Document A/CN.4/101, Report by G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur, **Year book of the ILC**. Vol II. 1956.
3. Erkiner Hakkı Hakan. “**Uluslararası Topluluk Kavramının Başlıca Görünümleri**”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, c.16: 1-2. İstanbul, 2010, s.77-133.
4. Köse Adem Emre. “**Sosyal İnşacılık Çerçevesinde İspanya Dış Politikasında Avrupa Kimliği**”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2021, s.9.
5. Nicholas Greenwood Onuf. “**World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**”, Routledge Press, c.45, New York, 2012, s.36-57.
6. Rumelili Bahar. **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
7. Terzioğlu Süleyman Sırrı. “**Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi**”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, c.36, İstanbul, 2013, s.45-72.
8. “**Türk Dövlətləri Təşkilatı VIII Zirvəsi İstanbul Bəyannaməsi**”, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395, daxil olma: 23.04.2022

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Appasova Dinara Appas qızı – doktorant, Bakı Dövlət Universiteti. Qırğız, Bakı

Appasova Dinara Appas – Bakı State University doctoral student of History faculty. Kirgiz, Bakı